

Damjan J. Ovsec. In tega tudi njemu ne dovolim. Znanstveno spoznanje je lahko komplementarno z verskim spoznanjem, toda ti dve vrsti spoznanj nista in ne moreta biti koherentni.

Ne da se mi več navajati mesta v pričujoči knjigi, s katerimi se ne morem strinjati. K sreči se me je usmilil sam Ovsec na 171. strani, da »naj v tej knjigi zaradi določenih razlogov ostajajo nekatere reči zgolj nakazane, kajti stvari so v resnici bolj razjasnjene, kot jih more in hoče pojasniti tako imenovana znanstvena empirija«. Ko sem namreč obljubil, da bom napisal recenzijo te knjige, sem menil, da bo to sorazmerno enostavno in lahko. Intuicija me je prevarala. In ravno intuicijo, »ki jo ima zahod za neznanstveno, ker naj bi delovala brez empirije«, Ovsec visoko čisla, saj »gre za šesti čut, ki prav tako daje izkustveno spoznanje, le da na višjem nivoju, ki je večini tako nedosegljiv, da ga ne priznajo« (75). Ta moj šesti čut je torej nezanesljiv, višji nivo spoznanja, na katerem se giblje Ovsec, je zame nedosegljiv, zato prosim bralca za odpuščanje, da sem mu ukradel čas in se ukvarjal z rečmi, ki jih (to je zdaj znanstveno verificirano) ne morem razumeti.

In kaj povedati za sklep? Ko bi šlo zgolj za slabo znanstveno delo, ki je v bistvu predelana tuja knjiga, bi lahko z ostro kritiko posvaril pred napačno metodo, nekritično prevzetimi trditvami in dvomljivimi podatki. Toda tukaj gre, kot lahko preberemo na ovitku, »za poskus morebiti spet obuditi čar skrivnostnih in privlačnih sil z druge strani pojavnega sveta«. Zato je odgovornost recenzenta tem večja, možnost vplivanja prek strani enega od Akademijinih glasil pa zelo problematična. Tistim pa, ki bi se želeli resneje ukvarjati s slovansko mitologijo in ne znajo drugih slovanskih jezikov, pa tale napotek: če že morate, vzemite raje takoj Kulišiča v roke. Prihranili si boste čas in živce.

Vitomir Belaj

Slavka Ložar, *Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini*, Novo mesto, Dolenjska založba, 1991, 268 strani.

Leta 1981 je Slavka Ložar, dolgoletna in zvesta sodelavka prof. Janka Jarca v Dolenjskem muzeju v Novem mestu, pripravila v tamkajšnji galeriji odmevno in dobro obiskano razstavo *Novomeške gostilne in gostilničarji*. Izšel je tudi katalog, ki pa je kmalu pošel. Od tega dogodka do izida knjige *Stare gostilne in gostilničarji* je sicer logična zveza, ki pa seveda sloni na obilici dela in truda. Novomeška občina, ki jo knjiga obravnava, sodi namreč med največje tovrstne politično - teritorialne enote na Slovenskem.

Slavka Ložar je res poklicana za tako delo iz dveh razlogov. Prvi je dejstvo, da je doma iz znamenite novomeške Košakove gostilne (knjigo je posvetila očetu). To ji je dalo temeljno podlageno za razumevanje problematike, ki je vse prej kot enostavna. Osebna izkustva je lahko primerjala tudi s poznavanjem drugih gostilniških rodbin. Obravnavane problematike ne pozna le z zunanje plati, ampak ve tudi za ozadja, o katerih se obiskovalcem gostilne niti ne sanja. Drugi razlog za kvalificiranost avtorice pa je njeno dolgoletno delo v Dolenjskem muzeju, kjer je pomanjkanje formalne izobrazbe lahko nadomestila s temeljitim izobraževanjem s področja etnografije, muzealstva, zgodovine in spomeniškega varstva. Delo, ki ga presojamo, ni delo amaterja, ni rezultat ljubiteljstva ampak znanja.

Temeljno vprašanje, ki se bralcu zastavi, je, kam sodi vsebina knjige. Lastijo si jo lahko etnografi, zgodovinarji, geografi in še kdo. Vprašanja te vrste so lažna in so bolj izraz zmede v posameznih znanostih. Gostilničarstvo je gospodarska dejavnost, način pridobivanja sredstev za življenje, družabno in politično življenje v njih je predvsem posledica načina izvrševanja te obrti, uspešnosti ali neuspešnosti krčmarja. Avtorica je problem dojela in ga dosledno razreševala. V središču njenega zanimanja je obrt. Te pa se potem loteva z različnih zornih kotov, ki zanimajo posamezne znanosti. Knjigo lahko zato načelno opredelimo ne le kot strokovno literaturo ampak tudi kot bogat vir, ki daje številna izhodišča za raziskave z različnih vidikov. Ob tem je treba imeti pred očmi specifičnosti obravnavanega teritorija. Ta namreč ni enoten. Zajema bogata nižinska in revna hribovska področja, predele, kjer trte gojijo, in taka, kjer jim je ta poljedelska kultura tuja. Upoštevati je treba tudi lego gostišč. Ta so lahko živela od okoličanov, furmanov, romarjev, izletnikov ali turistov (Dolenjske in Šmarješke Toplice). Zato je problematika zelo heterogena.

Ložarjeva se je gostiln lotila s teritorialnega vidika. Po krajevnih skupnostih nas vodi iz Novega mesta in njegove okolice preko Otočca, Bele cerkve, Šmarjete, Škocjana, Šentjerneja, Orehovice, Brusnic, Gaberja, Podgrada, Stopič, Birčne vasi, Uršnih sel, Dolenjskih toplic, Hinja,

Žužemberka, Straže in Prečne do Mirne peči. Razdelitev je logična in pregledna, sprememba vrstnega reda bi bila bolj stvar osebnega okusa kot stvarnih dejstev. Znotraj naštetih enot upošteva še krajevni kriterij. Posamezne gostilne skuša prikazati od prvih notic o njej do njenega konca oziroma današnjega stanja. Posebno pozornost namenja lastnikom, njihovemu menjavanju in ljudski oznaki. Zanima jo tudi kvaliteta gostilne. Iz navedenih podatkov veje spoznanje, kako pomembno vlogo so imele gosposdinje v njih. Z njimi so gostilne cvetele ali propadle. Šele na drugem mestu vpliva na njihovo kvaliteto lega in oznaka. Biti furmanska ali sejmarska gostilna ni bilo tako enostavno. Finančna vabljalnost prostora je običajno pogojevala konkurenčnost. Nekaj metrov navzdol ali navzgor ni bilo bistveno. Lega brez kvalitete je prazna. Koliko »pajzljav« na čudovitih legah poznamo! Običajno gostje iščejo dobre gostilne! Drugačna je situacija v večjih vaseh, trgih ali celo mestih. V teh je avtorica skušala ugotoviti tudi socialno ali politično strukturo obiskovalcev. Obstajale so liberalne in klerikalne gostilne, delavske in gosposke, shajališča lokalne birokracije in kmetov. Marsikje so socialne razlike obiskovalcev reševali z »ekstra cimri«. Tovrstnih podatkov je Ložarjeva nabrala neverjetno veliko. To je treba posebej poudariti, ker gre v večini primerov za rezultate neposrednega terenskega dela.

Avtorica je vneto zasledovala tudi vprašanje ponudbe. Pri tem jo je bolj kot kvaliteta pijače, ta je v ospredju, zanimala raznovrstnost: vino, pivo, žganje. Kvaliteti je namreč težko slediti. Vzrok ni v raznovrstnosti okusov ampak v spoznanju, da je ta odvisna od vsakokratnega nosilca obrti ali v zadnjih letih celo direktorja. Navedel bi dva primera. V Novem mestu je bil znamenit gostilničar, ki je daleč naokoli slovel kot najboljši poznavalec vin. Njegovo gostilno so obiskovali predvsem tisti, ki so znali ceniti vinsko kapljico. Ko je obrt prepustil sinu, sicer šolanem gostincu, je raven ponudbe kmalu padla. Kljub vsem naporom sin ne zna zagotoviti stare kvalitete. Pokojni J. L., ki je »na noge postavil« Otočec, je vedno skrbel za kvalitetno pijačo. Njegovi nasledniki mu ne sežejo niti do kolen. Ko sem pred nekaj leti tja pripeljal avstrijske kolege, smo naročili cviček. Po prvem kozarcu smo zahtevali, naj nam prinesejo drugo vino. Pristali smo pri ustekleničeni belokranjski črnini. Sredi Dolenjske! Ko sem direktorju škandal omenil, ga dolgo časa sploh ni razumel. Pa vendar je mož že od mladih nog živel z vinogradom, J. L., ki ni bil doma z vinogradniškega območja, pa se je s tem talentom rodil. Tudi dobre gostilne so časovno relativna zadeva. Avtorica navaja primer, ko je moral nek lastnik ravno zaradi tega spoznanja obiskovalcev zelo popustiti pri ceni. Ponudba hrane je bila vedno najšibkejša točka dolenjskih gostiln. Na eni strani so, sicer redki, tiskani jedilniki šele zadeva najnovejših časov, dotlej je bila ponudba navedena na s kreda popisanih tablah, na drugi strani pa gre za pomanjkanje fantazije tako pri gostilničarjih kot obiskovalcih. Osnovni problem je v tem, da je ljudi sram prodajati in naročati domačo hrano. Izjema so bile juhe z mesom in obare, kjer pa je bil poudarek bolj na tem, da si je dotični privoščil kos mesa ter si s kruhom in juho napolnil želodec. Nekoliko boljše je bilo v mestih in trgih, pa tudi tam se je običajno vse končalo že pri pečenki. Dolenjska pozna bolj sladokusce pri pijači kot pri hrani. Situacija se le počasi popravlja in prav na tem področju bi morala etnologija z najširšo vzgojo prebivalstva narediti bistveno več. Ponuditi sredi Dolenjske argentinski zrezek ali pa čevarčiče je, ne glede na ceno in kvaliteto, enak škandal. Skupaj z avtorico smo lahko razočarani tudi glede podatkov o notranji opremi gostiln. Ena velikih izjem je fotografija »ekstra cimra« nekdanje belocerkovške Majzljave gostilne. Poleg miz in stolov vidimo na steni viseti deset (!) časopisov. Čeprav je bil tedanji lastnik, stari oče pok. akad. dr. Frana Zwittera izobražen mož, je tak podatek osupljiv, še zlasti, če lahko z veliko verjetnostjo domnevamo, da danes cela vas ne premore toliko časopisov. Časopisa Družine sem seveda ne štejemo, ker spada glede na naravo in vsebino v bistvu med neke vrste dolžnosti vernikov, da jo berejo in vzdržujejo. Čeprav je ta podatek osamljen, pa ga vendar lahko generaliziramo, vsaj za nekaj trških in mestnih gostiln. Zelo skromni so podatki o mizah, stoli in drugem pohištvo. Tako kot pri cerkvah prihaja tudi tu do izraza neverjetna želja naših ljudi po prilagajanju modi. Pogoste menjave opreme so običajno poglavitne investicije naših gostilničarjev. Ugotavljamo odsotnost minimalnega okusa. Podatkov o posodah, priborih in ostalem inventarju gostiln ni. Zdi se nam na tem mestu primerno predlagati, da bi se nekdo tega vprašanja čimprej lotil. Enako velja tudi za zabavno življenje, pa naj bodo to gostilniške pesmi ali kvartopirske igre. Želeli bi tudi več podatkov o prostorski ureditvi gostiln, kuhinjah, higienskih prostorih in razmerah ... Ob tem moramo še opozoriti na škodljive posledice naših sanitarnih služb, ki so z značilno medicinsko histerijo naredila več škode kot oblast, ki je zasebnike desetletja zatirala. Ni nobena skrivnost, da so ljudje dolgo časa in to deloma celo opravičeno, videli v njihovem neživljenjskem postavljanju zahtev podaljšano roko politike, ki se je hinavsko skrivala v plašč skrbi za zdravje ljudi. Avtorici se moramo zahvaliti, ker je skrbno zasledovala tudi podatke o obstoju kegljišč in

balinišč. Mimogrede: življenje na mestnih kegljiščih je bilo zelo intenzivno. Bila bi hvaležna tema za diplomsko nalogo.

Posebno skrb je avtorica namenila tudi podatkom o dodatnih dejavnostih gostilničarjev. Številni so bili ne le kmetje ampak tudi trgovci, mesarji, kovači, kolarji ... Dragoceni so tudi podatki o rodbinskih zvezeh med njimi, načinih prehajanja obrti z neke osebe na drugo ...

Zelo izčrpna je Ložarjeva pri navajanju podatkov o kulturnopolitičnem življenju v gostilnah. Tam so nastajala in delovala mnoga kulturna in politična društva, v njih so se rojevale velike ideje, v njih se je kovala politika. Glede tega je v knjigi toliko podatkov, da jo bo moral upoštevati vsak, ki se bo ukvarjal s krajevno zgodovino naštetih krajev.

Med dejstva, ki jih je pri snovanju podobnih del potrebno bolj upoštevati, pa bi omenili predvsem tista, ki nam govorijo o gospodarskem pomenu gostilne za okolico. Bila je lahko blagoslov ali pa katastrofa ali pa oboje hkrati. Družine stalnih obiskovalcev so trpele. Marsikateri gospodar je ob vinu ali igralnih kartah zgubil svoje premoženje. Okolica je bila lahko bolj onesnažena, marsikje so morali občasno po dvoriščih in neposredni okolici pobirati gumble, klobuke, popravljati plotove ali celo spirati krvne madeže. Ne smemo pozabiti, da pa so okoličani lahko v gostilne marsikaj prodali: piščance, smetano, jajca, prašiče in teleta. Pridne in poštene so občasno zaposlovali ali pa jih imeli celo v nekakšnem honorarnem odnosu. Novomeški otroci smo v njih včasih kar dobro zaslužili. Za dela, kot je pospravljanje drv, skladiščenje ozimnice, dovažanje piva, pranje vinske posode, razvrščanje miz in stolov po vrtovih in podobno, smo dobili plačilo v hrani in brezalkoholnih pijačah (malinovec, kraherle, kokto). Na kegljišču smo služili denar. Za obisk kinopredstav je bilo treba dobiti le dovoljenje staršev, denar smo imeli. Velikokrat sem dovolj prihranil tudi za knjige in zvezke ob začetku šolskega leta, pa tudi med njim sem si sam kupal potrebno. Zaradi pomembnosti zasluga so imeli posamezni mestni predeli kar rajone. Konkuriranje »pritepencev« na naše ozemlje je sprožilo lahko tudi tepež, dobri plačniki pa so sploh imeli stalne postavljaje kegljev.

Knjiga Slavke Ložar je pomemben prispevek k zgodovini osrednje Dolenjske, veliko pomembnejši kot pove sam naslov. Zbrala je ogromne podatkov in nakazala potrebe po novih raziskavah, za številne že sama ponuja gradivo. Tiskarji ji, razen nekaj napak, niso naredili sramote. Tudi zaradi opreme bomo knjigo radi uvrstili v naše knjižne police.

Stane Granda

Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje*. Od Ljubljane do Ellis Islanda - Otoka solza v New Yorku. 1880 - 1924. Ljubljana, Založba Mladika, 1991, 245 strani.

So knjige, ob prebiranju katerih se kljub njihovi strokovni dorečenosti in obilici skrbno zbranega gradiva človeku začno zapirati oči. So pa tudi tiste druge, ob katerih pozabiš na vabeče sonce za okensko šipo ali na nočne sence, ki bežijo mimo; delo Marjana Drnovška spada med te zadnje.

Naj mi zgodovinarji oprostijo, toda publikacij izpod njihovih peres, ki bi na strokovno dognan, pa vendar poljuden način obravnavale določeno problematiko in skozi njo živo odslikavale življenjske usode in tudi določeno zgodovinsko obdobje, v katerem so se te usode razpletale, ni prav veliko. Zato je delo Marjana Drnovška, ki bralca že ob prvem pogledu privabi s svojo privlačno naslovnico in razkošno opremo, še toliko bolj dobrodošlo.

Izseljenstvo je tista tema, o kateri je bilo - še posebno v zadnjem desetletju - napisanih že kar nekaj besed. Vendar so se ga avtorji v glavnem lotevali le s svojega zornega kota, to je s specifičnega zornega kota stroke, iz katere so izhajali. V knjigo o poti od Ljubljane do Otoka solza v New Yorku pa se zgodovino pisje preliva preko »okvira« svoje stroke v podajanje izsekov iz življenja, intimnih trenutkov in občutkov ljudi, kar sodi navadno v domeno etnologije. Tako se obe stroki zlivata v trdno organsko celoto, bralec pa na ta način spozna čas in proces, v katerem so se ljudje levili iz ne-izseljencev v (bodoče) izseljence, in seveda tudi specifične osebne, gospodarske in politične okoliščine, ki so botrovale tem njihovim odločitvam tako v njihovi neposredni okolici kakor tudi v širšem političnem okolju.

Na ta način je Marjanu Drnovšku uspela (pri nas še dokaj redka) sinteza znanstvenega in poljudnega, saj se je raje kot za nizanje suhoparnih številčnih podatkov, ki bi statistično orisali slovensko izseljenstvo v izbranem časovnem obdobju, odločil, da bo obravnavano temo prikazal skozi optiko posameznika, malega slovenskega človeka, ki se je zaradi najrazličnejših vzrokov odločil, da bo znano okolje domačega kraja zamenjal za negotovo, a - kot je upal vsak izseljenec